

Верховний
Суд

Касаційний господарський суд

Захист переважного права учасників ТОВ у практиці Верховного Суду

Олеся Лукомська

начальник управління аналітичної та правової роботи КГС ВС
департаменту аналітичної та правової роботи Апарату ВС

Юрисдикція

- ✓ Правовою підставою для виникнення спору як за первісним, так і за зустрічним позовами стало укладення між фізичними особами договору, предметом якого є відчуження частки у статутному капіталі ТОВ.
- ✓ Те, що спір про недійсність договору виник між двома фізичними особами, не змінює його правової природи як спору з правочину щодо частки в статутному капіталі товариства, розгляд якого віднесено до юрисдикції господарських судів відповідно до п.4 ч.1 ст.20 ГПК України.
- ✓ Для вирішення питання щодо юрисдикції таких спорів не має значення, чи набула особа, на користь якої відчужено частку, корпоративних прав в установленому законом порядку.

- ❑ Переведення прав та обов'язків покупця частки у статутному капіталі
- ❑ Визнання удаваним договору дарування частки та переведення на позивача прав і обов'язків покупця
- ❑ Визнання договору купівлі-продажу частки укладеним на запропонованих умовах
- ❑ Визнання недійсним договору, акту приймання-передачі частки
- ❑ Скасування реєстраційного запису
- ❑ Визнання недійсним рішення загальних зборів
- ❑ Визнання переважного права на придбання часток

- Позовні вимоги, з якими зверталися позивачі на захист переважного права

Переведення прав та обов`язків покупця
частки у статутному капіталі

ЗУ «Про господарські товариства» (до 17.06.2018)

- ✓ Відповідно до ч. 4 ст. 362 ЦКУ у разі продажу частки у праві спільної часткової власності з порушенням переважного права купівлі співвласник може пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця. Одночасно позивач зобов'язаний внести на депозитний рахунок суду грошову суму, яку за договором повинен сплатити покупець.
- ✓ Продаж учасником частки (її частини) з порушенням переважного права купівлі інших учасників (ч. 2 ст. 147 ЦКУ, ч. 2 ст. 53 Закону України «Про господарські товариства») не зумовлює недійсність такого правочину. У цьому разі будь-який учасник товариства має право пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця за аналогією з нормою ч. 4 ст. 362 ЦКУ.
- ✓ Тобто у випадку порушення переважного права учасника на купівлю частки іншого учасника у статутному капіталі товариства застосовується спеціальне правило ч. 4 ст.362 ЦКУ, а не загальні правила ст. 215 ЦКУ про недійсність правочинів, зміст яких суперечить актам цивільного законодавства.

ЗУ «Про господарські товариства» (до 17.06.2018)

✓ Оскільки правові наслідки порушення переважного права учасника ТОВ та можливі способи захисту такого порушеного права не врегульовані положеннями цивільного та господарського законодавства, відповідно до ст. 8 ЦКУ до спірних правовідносин мають бути застосовані норми цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини (аналогія закону). У разі продажу частки у ТОВ з порушенням переважного права її купівлі, учасник товариства може захистити свої права у спосіб, передбачений ч. 4 ст. 362 ЦКУ, шляхом пред'явлення до суду позову про переведення на нього прав та обов'язків покупця.

ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (з 17.06.2018)

- ✓ Відповідно до ч. 5 ст. 20 Закону про ТОВ учасник товариства має право вимагати в судовому порядку переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки), якщо переважне право такого учасника товариства є порушеним. Позовна давність за такими вимогами становить один рік.
- ✓ Зазначена норма встановлює **спеціальний спосіб судового захисту** учасника ТОВ, переважне право якого порушене: такий учасник може звернутися до суду з позовом про переведення на нього прав і обов'язків покупця.
- ✓ Позов про переведення прав та обов'язків покупця за договором за своєю суттю відповідає такому способу захисту прав та інтересів, як зміна правовідношення (п. 6 ч. 2 ст. 16 ЦКУ), та найкраще відповідає змісту порушеного переважного права, способу (характеру) його порушення, наслідкам, які спричинило порушення, а також є найпростішим шляхом, який забезпечує для позивача відновлення та реалізацію відповідного переважного права. Положення про способи захисту порушеного переважного права особи відображені також у п.48 постанови ВП ВС від 23.06.2020 у справі № 909/337/19.
- ✓ Продаж учасником ТОВ частки з порушенням переважного права іншого учасника (учасників) товариства не зумовлює недійсність відповідного правочину. Наслідком такого порушення є право учасника (учасників) вимагати в судовому порядку переведення на нього (на них) прав та обов'язків покупця частки.

Постанова ВП ВС від 01.06.2021 у справі № 910/2388/20; постанови КГС ВС від 07.09.2021 у справі № 911/106/20; від 24.11.2021 у справі № 925/1130/20; від 02.11.2023 у справі № 910/6287/22, від 19.12.2024 у справі № 910/5625/23,

Переведення прав за останнім договором купівлі-продажу

- ✓ За загальним правилом належний спосіб захисту в разі порушення переважного права купівлі майна – це переведення прав і обов'язків покупця на привілейовану особу. Водночас, на думку КГС ВС, таке переведення можна здійснити лише якщо майно залишилось у володінні первісного покупця. **Якщо ж останній уже передав належну йому частку іншій особі**, то переведення прав не можливе, оскільки такий спосіб не захистить (не відновить) порушеного переважного права учасника на придбання частки, не забезпечить йому можливості придбати у власність частку, відчужену з порушенням його переважного права на її придбання. Таке рішення не буде підставою для припинення права власності на частку в статутному капіталі ТОВ останнього покупця (власників частки). Захист переважного права на придбання частки ТОВ у такому разі може бути реалізовано шляхом переведення прав за останнім договором купівлі-продажу, оскільки позивачі залишаються учасниками товариства й мають переважне право при укладанні кожного договору купівлі-продажу.

Переведення прав при зверненні стягнення на частку

- ✓ Закон прямо та буквально передбачає переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, тобто переважне право купівлі, що виникає лише в разі продажу такої частки за договором купівлі-продажу.
- ✓ Договір про передачу майна (майнових прав) від боржника стягувачу в рахунок погашення боргу, укладений відповідно до ч. 8 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження», за своєю природою не є безоплатним, оскільки стягувач за згодою сторін набуває майно за ціною, що підлягає стягненню за виконавчим провадженням із боржника. Оплатність такого договору не є підставою для висновку, що він за своєю природою є договором купівлі-продажу, до якого застосовуються правила ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Укладання такого договору передбачено Законом України «Про виконавче провадження». Особливістю вказаного договору є те, що він укладається під час виконавчого провадження з метою виконання судового рішення і захисту прав стягувача, без застосування процедури примусової реалізації частки.
- ✓ КГС ВС зауважив, що такий договір не є договором купівлі-продажу, але до нього й до порядку його укладання застосовуються аналогічні правила з огляду на законодавство, оскільки відповідно до відсильної норми ч. 5 ст. 22 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» виконавець пропонує іншим учасникам товариства (крім тих, які письмово відмовилися від свого переважного права щодо частки) придбати частку згідно зі ст. 20 цього Закону.
- ✓ Отже, учасники товариства мають переважне право на придбання частки не лише при укладенні договору купівлі-продажу, а й при зверненні стягнення на частку учасника товариства.

Постанова КГС ВС від 14.06.2022 у справі № 904/4790/20

Переважне право тільки щодо третіх осіб

- ✓ Переважне право придбання частки, передбачене статтею 20 Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю", поширюється лише на випадки продажу частки третім особам, які не є учасниками товариства з обмеженою/ додатковою відповідальністю. Отже, якщо частка (її частина) продається іншим учасникам цього самого товариства, то право обрання покупця серед учасників належить учаснику-продавцеві; жодних переважних прав інші учасники відповідно до положень Закону України "Про товариство з обмеженою та додатковою відповідальністю не мають".

Пропорційність

- ✓ Відповідно до ч.5 ст. 20 Закону "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю" учасник товариства має право вимагати в судовому порядку переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки), якщо переважне право такого учасника товариства є порушеним.
- ✓ Зазначена норма встановлює спеціальний спосіб захисту учасника товариства з обмеженою відповідальністю, переважне право якого порушене: такий учасник може звернутися до суду з позовом про переведення на нього прав і обов'язків покупця.
- ✓ При цьому якщо кілька учасників товариства скористаються своїм переважним правом, вони придбавають частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства (ч.2 ст.20 Зазначеного Закону).
- ✓ Зазначена норма передбачає пропорційний розподіл спірної частки у статутному капіталі ТОВ між тими учасниками, які заявили своє переважне право, відповідно до розміру їх часток.

Постанова КГС ВС від 24.11.2021 у справі № 925/1130/20

Зловживання переважним правом

- ✓ Звертаючись з позовом у цій справі позивач, зокрема, заявила вимоги про визнання недійсним договору міни через порушення її переважного права на придбання частини
- ✓ Суди встановили, що договір міни не суперечить вимогам, встановленим частинами 1, 2, 3, 5 та 6 ст. 203 ЦКУ, а відтак, оскільки інша учасниця дотрималась положень визначених абз. 2 п. 8.8 Статуту ТОВ та приписів частин 1, 3 ст. 20, ч. 1 ст. 21 ЗУ про ТОВ щодо письмового повідомлення інших учасників товариства, зокрема позивачки, про намір відчужити частку в статутному капіталі товариства, а позивачка не скористалась своїм переважним правом на її придбання, відтак, суди дійшли висновку, що вимога про визнання недійсним договору міни у зв'язку з порушенням корпоративних прав щодо переважного права на придбання частки іншого учасника товариства у статутному капіталі ТОВ є необґрунтованою та не підлягає задоволенню.

Зловживання переважним правом

- ✓ Порушення порядку повідомлення учасника про намір продати частку не завжди означає порушення його переважного права на придбання частки. При вирішенні спору про переведення на учасника прав та обов'язків покупця частки, суд має встановити не лише факт належного повідомлення учасника про намір продати частку, але й **перевірити наявність відмови учасника від реалізації переважного права**, якщо про цей факт стверджує інша сторона спору і надає відповідні докази.
- ✓ Якщо суди за допомогою належних та допустимих доказів встановили, що учасник **сам відмовився від реалізації свого переважного права**, у тому числі шляхом голосування на зборах за включення нового учасника до складу товариства і внесення відповідних змін до статуту, то така відмова свідчить про обізнаність учасника з наміром продати частку і відсутність намірів її придбати. Відповідно, **переважне право учасника на придбання частки не порушено**.
- ✓ Відповідне волевиявлення може бути зроблене і після укладення договору купівлі-продажу частки, тобто є певним схваленням учасником правочину з відчуження частки третій особі вже після його укладення.

Постанови КГС ВС від 31.03.2021 у справі № 923/875/19; від 19.03.2023 у справі № 915/1172/20

Зловживання переважним правом

- ✓ Відмова від переважного права є одностороннім правочином. Учасник, який відмовився від реалізації переважного права, надає право третій особі набути частку у статутному капіталі у власність і стати учасником товариства. У разі, якщо учасник спочатку відмовився від свого переважного права, а потім звернувся до суду для переведення на себе прав покупця, то такий учасник відмовився від одностороннього правочину.
- ✓ Відповідно до ч. 1 ст. 214 ЦКУ особа, яка вчинила односторонній правочин, має право відмовитися від нього, якщо інше не встановлено законом. Якщо такою відмовою від правочину порушено права іншої особи, ці права підлягають захисту. Відтак суд має захистити права нового учасника, добросовісного покупця, який при придбанні частки розумно покладався на цей односторонній правочин.

Зловживання переважним правом

- ✓ Суд апеляційної інстанції помилково не взяв до уваги, що поведінку позивача щодо свідомої відмови отримання поштових листів від відповідачки (іншого учасника з часткою 50 % у товаристві) **не можна визнати добросовісною та розумною та такою, що відповідає звичаю ділового обороту.**
- ✓ Позивач, відмовившись отримати поштовий лист від відповідачки, порушив її право розпоряджатися своєю часткою у статутному капіталі, оскільки у такий спосіб унеможливив доведення нею дати отримання повідомлення про намір учасника продати частку, з якою закон пов'язує початок перебігу 30-денного строку на здійснення повідомлення про намір скористатися своїм переважним правом.

Зловживання переважним правом

- Норми ч.ч. 1, 3 ст. 20 Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю" щодо дати отримання повідомлення про намір учасника продати частку у спірних правовідносинах слід застосовувати таким чином: у разі відмови учасника товариства від отримання надісланого поштою повідомлення іншого учасника про намір продати свою частку третій особі, що підтверджується відміткою у поштовому повідомленні, і не здійснення ним заяви про намір скористатися своїм переважним правом протягом 30 днів з дати відмови, **на 31 день така частка може бути відчужена третій особі** на раніше повідомлених умовах і у такому разі учасник товариства не має право вимагати в судовому порядку переведення на себе прав і обов'язків

Визнання договору купівлі-продажу частки
укладеним на запропонованих умовах

Оферта?

- Учасник направив на адресу іншого учасника лист-повідомлення, в якому поінформував про намір продати свою сформовану частку за ціною 1 560 000,00 грн, та просив повідомити про намір скористатися переважним правом на викуп вказаної частки.
- У вказаному листі-повідомленні учасник зазначив лише ціну та розмір частки. Отже, урахувавши приписи абз. 1 ч. 3 ст. 20 Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю", ч. 1 ст. 641 ЦКУ та встановлені судами першої та апеляційної інстанцій обставини справи, ВС погодився з висновками судів про те, що **лист-повідомлення слід розцінювати саме як інформаційний лист, а не як оферту.**
- У матеріалах справи відсутні докази надання (пропонування) будь-якою із сторін проекту відповідного договору, що свідчить про відсутність обставин ухилення відповідача у цій справі від укладення договору купівлі-продажу пропонованої до продажу частки (частини частки). Суд зазначає, що вказані обставини також унеможливають визнання судом укладеним спірного договору в редакції, наданій позивачем.

Постанова КГС ВС від 16.03.2021 у справі № 911/178/20

Спосіб захисту

- КГС ВС зазначив про хибність висновку суду апеляційної інстанції про те, що у ч. 4 ст. 362 ЦКУ законодавець передбачив єдиний спосіб захисту порушеного переважного права купівлі частки, оскільки такий спосіб захисту як звернення особи до суду із позовом про визнання договору купівлі-продажу частки (її частини) укладеним на запропонованих продавцем умовах, прямо визначено п. 2 ч. 4 ст. 20 Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю".

Визнання удаваним договору дарування
частки та переведення на позивача прав і
обов'язків покупця

Не назва, а зміст

- Лише у разі порушення переважного права учасника товариства з обмеженою відповідальністю, останній набуває права вимагати в судовому порядку переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки).
- Правова природа договору не залежить від його назви, а визначається з огляду на зміст, тому, оцінюючи відповідність волі сторін та укладеного договору фактичним правовідносинам, суд повинен надати правову оцінку його умовам, правам та обов'язкам сторін для визначення спрямованості як їхніх дій, так і певних правових наслідків .

Особисті відносини

- Правочин дарування позбавлений економічного сенсу і може бути вчинений лише за наявності дружніх, родинних чи будь-яких інших відносин, які б могли пояснити такий правочин.
- Позивач, заявляючи вимогу про визнання правочину удаваним, має довести: 1) факт укладення правочину, який, на його думку, є удаваним; 2) спрямованість волі сторін в удаваному правочині на встановлення інших цивільно-правових відносин, ніж тих, що передбачені насправді вчиненим правочином, тобто відсутність у сторін іншої мети, ніж намір приховати насправді вчинений правочин; 3) настання між сторонами інших прав та обов'язків, ніж тих, що передбачені удаваним правочином.
- Суд, розглядаючи питання щодо удаваності правочину, має встановити мотиви передачі в дар майна, зокрема у випадках коли дарувальник та обдарований не перебувають у родинних відносинах.

Постанова КГС ВС від 01.07.2021 у справі № 917/549/20

Мотиви правочину

- Власник майна має право вільно володіти, користуватися та розпоряджатися власним майном. Водночас, якщо законодавством передбачено переважне право інших осіб на купівлю певного майна, то власник майна, який вчинив правочин дарування, має довести розумні мотиви такого правочину. За відсутності таких мотивів (зокрема, у випадку дарування майна, яке має значну вартість, сторонній особі) правочин може бути визнаний судом удаваним.

Постанова КГС ВС від 17.11.2022 у справі № 910/5704/21

Визнання недійсним рішення загальних зборів

Переважне право

- Відповідно до ч. 2 ст. 18 Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю" позивач мав переважне право зробити додатковий вклад у межах суми збільшення статутного капіталу пропорційно до його часток у статутному капіталі.
- Позивач був позбавлений переважного права як учасник товариства на внесення додаткового вкладу до статутного капіталу ТОВ
- Суди встановлено, що під час скликання загальних зборів учасників ТОВ було порушено вимоги, встановлені Статутом та ч. 3 ст. 32 Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю", тобто рішення прийнято за відсутності кворуму.

Постанова КГС ВС від 14.01.2021 у справі № 911/3156/19

Визнання переважного права на придбання
корпоративних прав та часток у статутному
капіталі

Спосіб захисту

- Саме по собі визнання судом за позивачем переважного права на придбання частки іншого учасника не призведе до захисту цього порушеного права (у разі, якщо будуть встановлені обставини наявності такого права та його порушення), оскільки фактично таке визнання буде декларативним, що не тягне за собою значущих для позивача наслідків у вигляді набуття права на частки інших учасників товариства.
- Якщо позовні вимоги обґрунтовані посиланням на порушення переважного права позивача на придбання частки у праві спільної часткової власності, належним способом захисту порушених прав позивача, який фактично прагне придбати таку відчужену частку іншого учасника, є позов про переведення на позивача прав і обов'язків покупця частки (частини частки).

Верховний
Суд

Касаційний господарський суд

Дякую за увагу!

